

Каневська Ольга

кандидат педагогічних, доцент,
доцент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізький державний педагогічний університет
(м. Кривий Ріг, Україна) o.b.kanevska@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1703-7929

ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ В МАЛІЙ ПРОЗІ О. І. СОЛЖЕНИЦИНА: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження мовних засобів, за допомогою яких виражається «світ емоцій» у поезії письменника, — необхідний етап у вивченні не лише його творчості, але й лінгвістичної поезії в аспекті емотіологічного аналізу художнього тексту. У статті з лінгвостилістичного погляду сарактеризовано засоби створення емотивності в малій прозі О. І. Солженицина. Визначено, що в художньому тексті емотивність створюється різними засобами, але пов'язана з репрезентацією категорії експресивності, її прагматичною функцією та з суб'єктивною оцінністю як джерелом появи емоційного стану / ставлення мовця. Лінгвостилістичний аналіз текстів творів О. І. Солженицина («Один день Івана Денисовича» («Один день Івана Денисовича»), «Матрьонін двір» («Матренин двор»), «Для користі справи» («Для пользы дела»)) засвідчив, що їх мовленню притаманний високий ступінь емотивності, що досягається вмілим використанням сукупності різноманітних емотивних засобів (емоційно-оцінна лексика, емотивний словотвір, тропи, що передають інформацію про емоції, емотивний синтаксис). Емотивний простір текстів представлено двома рівнями — рівнем персонажа і рівнем його творця. У текстах творів О. І. Солженицина емоційно-оцінна лексика виконує різноманітні функції (характеристики, впливу, стимулювання). Установлено, що емотивність у текстовому просторі прози письменника є однією із головних стилістичних рис поезії автора. Емоційно-оцінні засоби — провідні компоненти у психологічній, поведінковій, мовленнєвій характеристиці персонажів творів, у створенні художньої реальності, у якій відбуваються події, а також у відтворенні авторської позиції, що репрезентує письменницький світогляд. Добір цих засобів визначається сюжетно-тематичним змістом твору, задумом автора, лінгвостилістичною системою тексту, проджує змістовно-концептуальну та підтекстову інформативність твору.

Ключові слова: емотивність, емотиви, емоційно-оцінна лексика, естетичність художнього твору, художній текст, лінгвостилістичний аналіз тексту, О. І. Солженицин.

Kanevska O. The means of creating emotionality in A. I. Solzhenitsyn's small prose: linguistic and stylistic aspect.

The study of linguistic means by which the "world of emotions" is expressed in the poetics of the writer is a necessary stage in the study not only of his work, but also of linguistic poetics in the aspect of emotive analysis of the literary text. In the article in the linguistic and stylistic aspect the means of creating emotionality in A. I. Solzhenitsyn's small prose are characterized. It is determined that in an literary text, emotionality is created by various means, but is related to the representation of the category of expressiveness, its pragmatic function and subjective evaluation as a source of the emotional state / attitude of the speaker. Linguistic and stylistic analysis of the texts of works by A. I. Solzhenitsyn ("One Day of Ivan Denisovich" («Один день Ивана Денисовича»), "Matrena's Yard" («Матренин двор»), "For the benefit of the cause" («Для пользы дела»)) showed that their speech is characterized by a high degree of emotionality, achieved by skillful use of various emotional means (emotional-valuable vocabulary, emotional word formation, paths that convey information about emotions, emotional syntax). The emotional space of the texts is represented by two levels — the level of the character and the level of its creator. In the texts of A. I. Solzhenitsyn's works, emotional and evaluative vocabulary performs various functions (characteristics, influence, stimulation). It is established that emotionality in the textual space of the writer's prose is one of the main stylistic features of the author's poetics. Emotional and evaluative means are the leading components in the psychological, behavioral, speech characteristics of the characters of works, in the creation of artistic reality in which events take place, as well as in the reproduction of the author's position representing the writer's worldview. The choice of these means is determined by the plot-thematic content of the work, the author's idea, the linguistic-stylistic system of the text, produces the content-conceptual and subtextual informativeness of the work.

Key words: emotiveness, emotives, emotional-evaluation vocabulary, aesthetics of a work of art, literary text, linguistic-stylistic analysis of the text, A. I. Solzhenitsyn.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аксіомою є твердження, що естетичне опанування світу як один із способів пізнання навколишньої дійсності здійснюється через художню творчість, у тому числі літературну. «Пошуки, створення, вдосконалення форм художників слова є завжди розумовий процес, який ґрунтується на прагненні найбільш повно, точно виразити ідею, думку, почуття, настрої, предметний образ, психологічний стан героя», — зазначає Т. Симашко [5, с. 128]. Філологічна наука прагне визначити та зрозуміти своєрідність авторського сприйняття світу, вираженого за допомогою слів — художнього мовлення.

Традиційно художній текст вивчається за моделями «мова — текст — мова» (лінгвістика) або «культура — текст — культура» (літературознавство). Поширення в сучасній філологічній науці генеративно-семантичного та прагматичного напрямків дослідження зумовило комплексне вивчення метамовної, естетичної специфіки художнього тексту, інтерпретації текстових смислів, що допомагає, з

одного боку, суттєво скорегувати усталені методи літературознавчого аналізу художніх творів як сукупності «сюжетів» і «характерів», а з другого — виявляти суттєві відмінності художніх і нехудожніх текстів, аналізувати художні твори як продукти естетичної мовленнєвої діяльності їх творця. Ю. Казарін зазначає, що естетика художнього тексту — «явище комплексне, що породжується та формується на підґрунті естетики буття (природи), естетики мови (мислення) й естетики мистецтва» [3, с. 33]. Дослідження естетичного змісту художнього твору пов'язано з вивченням питань, стосовних освоєння дійсності та світу, загальнолюдських і духовних цінностей, художнього слова, природи художньої творчості та ін. (М. Бахтін, Ю. Боров, В. Виноградов, А. Вежицька, В. Григор'єв, О. Дубенко, Ю. Казарін, Р. Дж. Коллінгвуд, Б. Кроче, Б. Ларін, Д. Лихачов, А. Ліпісівська, Ю. Лотман, В. Мирошніченко, В. Ніконова, А. Підгорна, Т. Симашко, Ю. Тинянов, С. Франк, Н. Черемісіна та ін.). Отже, зближення в галузі філології художнього тексту різних парадигм наукового знання (лінгвістики, психолінгвістики, лінгвостилістики, літературознавства, культурології, філософії, естетики тощо) сприяє появі нових методів і прийомів аналізу художніх творів.

Естетичність художнього твору завжди пов'язана з його емотивністю. Р. Дж. Коллінгвуд з цього приводу пише: «Естетичний досвід, або художня діяльність, — це досвід вираження власних емоцій, процес вираження емоцій за допомогою загальної діяльності уяви зветься або мовою, або мистецтвом» [4, с. 251]. Зауважимо, що художній текст, який має особливі механізми породження художніх смислів (Ю. Апресян), є поліфункціональною системою, де естетична функція доповнюється, посилюється іншими функціями: комунікативною, експресивною, емотивною, прагматичною. Засоби вираження емоцій у художньому творі, які б створювали естетичність і віддзеркалювали авторське світовідчуття, залежать від багатьох чинників: теми твору (тексту), сюжетно-композиційної структури, культурно-естетичного досвіду та таланту письменника, культурно-історичної епохи, художнього напрямку в мистецтві тощо, але завжди емотивність створюється мовою, точніше — художнім мовленням. Отже, дослідження засобів вираження емотивності в художньому тексті є актуальною філологічною (як лінгвістичною, так і літературознавчою) проблемою.

Безумовно, інтерес для аналізу емотивності художнього тексту викликає проза О. І. Солженицина, письменника, чия творчість ґрунтується на життєвому та духовному особистому досвіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Олександра Ісаєвича Солженицина (1918–2008 рр.) — лауреата Нобелівської премії, його життєвий шлях і творчість привертає увагу дослідників. Існує корпус філологічних розвідок щодо тематики та поетики творів письменника, їх філософсько-морального та соціально-політичного змісту (Г. Алтинбаєва, М. Голубков, О. Кострова, Л. Лук'янова, М. Николсон, Ж. Нива, П. Спиваковський, А. Урманов, Г. Фридлендер, З. Шаховська, Л. Штерн, Р. Якобсон та ін.). Вивчається й художнє мовлення письменника, його художня картина світу (Т. Винокур, Т. Гегина, Л. Герасимова, Т. Гордієнко, В. Князькова, Т. Куликова, Е. Маркштейн, С. Мельникова, Г. Семенова, Л. Філіппов та ін.).

За останні роки науковці зробили чимало: описано теоретико-літературні, етичні й естетичні аспекти творчості письменника (Е. Ериксон, Лі Хсі Мей, Н. Сарсекеєва, П. Спиваковський, Ж. Таттімбетова, А. Урманов, Г. Фридлендер), проаналізовано *«Красное Колесо»* (Е. Вахтель, Л. Герасимова, В. Гуськов, А. Немзер, Н. Щедрина та ін.), малі жанрові форми (М. Николсон, А. Урманов, та ін.), критичні та публіцистичні роботи (Т. Автократова, Г. Алтинбаєва, О. Кострова, Л. Лук'янова, О. Малишкіна та ін.), схарактеризовано міфопоетику (М. Николсон, Р. Темпест), засоби вираження авторської позиції в текстах творів (Т. Гегина), особливості мови та стилю автора (Т. Гордієнко, В. Князькова, Г. Семенова, Л. Філіппов), авторські okazaціоналізми (І. Горова).

Необхідно зазначити, що в межах емотіологічного напрямку сучасної лінгвістики плідно розроблюються проблеми відбиття емоцій, національної свідомості, культури, традицій у мові (Ю. Апресян, Л. Бабенко, А. Вежбицька, Н. Лук'янова, Ю. Степанов, З. Фоміна, В. Шаховський та ін.), а також емотивні тексти, тобто тексти, у яких створюється «світ емоцій», емотивні засоби, емотивність як категорія художнього тексту (І. Васильєв, О. Гамалі, Ю. Казарін, О. Канєвська, З. Петрова, Ю. Сорокін, І. Томашова, В. Шаховський та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні здобутки в царині солженицинознавства, дослідження його творчості загалом, поетики творів, художньої картини світу письменника лише починаються. Питанням, ще не висвітленим у науці, залишається вивчення емотивності як однієї з рис, що створює унікальний ідіостиль О. І. Солженицина. Дослідження мовних засобів, за допомогою яких виражається «світ емоцій» у поетичі письменника, — необхідний етап у вивченні не лише його

творчості, але й лінгвістичної поетики в аспекті емотіологічного аналізу художнього тексту.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті — в лінгвостилістичному аспекті схарактеризувати засоби створення емотивності в малій прозі О. І. Солженицина.

Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) із творів О. І. Солженицина добрати методом суцільної вибірки фактичний матеріал (лексико-фразеологічні одиниці), що має оцінність, маркованість, конотативне значення;
- 2) визначити роль цих одиниць у тексті.

Методологія дослідження передбачає застосування історико-культурного, емотіологічного, лінгвостилістичного, контекстуального методів аналізу тексту, а також методу суцільної вибірки фактичного матеріалу.

Матеріалом для дослідження стали такі твори О. І. Соженіцина, як-от: повість «Один день Івана Денисовича», оповідання «Матренин двор», «Для пользы дела» [6–8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з сучасними підходами, емотивність — це іманентна семантична властивість мови виражати емоційність як факт психіки [9, с. 24]. У тексті будь-якого стилю (художньому, публіцистичному, розмовному, науковому) емотивність через експліцитну й імпліцитну інформацію маніфестує емоційний стан адресанта й адресата мовлення. Способи емоційного забарвлення тексту різні: оцінювання (емоційно-оцінне значення слів), емотивна лексика, абстрактна лексика — найменування почуттів, ряди антонімів і синонімів, можливості емотивного словотвору, переносні номінації — тропи, що передають інформацію про емоції, емотивний синтаксис (різноманітні риторичні фігури), який слугує засобом організації емотивного лексикону тексту.

Зауважимо, що емоційність і оцінність є категоріями, пов'язаними одна з одною, але не вся оцінна лексика передає емоційний стан (Л. Бабенко), а емоційні слова містять оцінку (наприклад, вигуки). Емоційність також указує на стилістичну приналежність слова, тобто на його стилістичну маркованість (Ш. Баллі, Д. Розенталь). Особливістю емоційно-оцінної лексики є те, що денотативне значення слова ускладнюється конотативним, лексичне значення доповнюється емоційним забарвленням. До цієї групи відносяться такі, як-от: 1) слова з конотативним значенням, що містять оцінку предметів, явищ, ознак, фактів; 2) експресивні слова (експресивні синоніми, висока та знижена

лексика); 3) слова з переносним значенням, що виражають експресивну оцінку. Отож емоційно-оцінна лексика містить емоційну оцінку об'єкта або суб'єкта.

Разом із тим, емотивність різниться від емоцій: «На мовному рівні емоції трансформуються в емотивність: емоції — психологічна категорія, емотивність — мовна», — зазначає В. Шаховський [10, с. 57]. Отже, у художньому тексті емотивність створюється різними засобами, але пов'язана з репрезентацією категорії експресивності, її прагматичною функцією (план вираження) та із суб'єктивною оцінністю як джерелом появи емоційного стану / ставлення мовця (план змісту).

Дослідження текстів творів О. І. Солженицина (повість «Один день Івана Денисовича», оповідання «Матренин двор», «Для пользы дела» [6–8]) засвідчило, що їх мовленню притаманний високий ступінь емотивності, що досягається вмілим використанням сукупності різноманітних емотивних засобів. Підкреслимо, що у творах, написаних у реалістичній традиції, висвітлюються проблеми співвідношення життєвого матеріалу та художньої реальності. Із цього приводу слушно зазначає Г. Алтинбаєва: «Естетика О. І. Солженицина є реалізоцентричною» [1]. Цей тезис підкріплюється художнім мовленням письменника, яке презентує не лише специфіку розмовного мовлення в його територіальному, соціальному, професійному, ціннісному варіантах, характерних для культурно-історичної епохи, але й органічну взаємодію різних знакових систем, різних «картин світу»: селян, інтелігентів, науковців, зеків і їхніх охоронців тощо. Наприклад: *«Санчасть была в самом глухом, дальнем углу **зоны**, и звуки сюда не достигали никакие. Ни ходики не стучали — **заключённым часов не положено**, время за них знает начальство. И даже мыши не скребли — всех их повыловил больничный кот, на то поставленный. Было дивно Шухову сидеть в такой чистой комнате, в тишине такой, при яркой лампе целых пять минут и ничего не делают. Осмотрел он все стены — ничего на них не нашёл. Осмотрел телогрейку свою — **номер на груди** пообтёрся, **каб не зацапали**, надо подновить. Свободной рукой ещё бороду опробовал на лице — здоровая выперла, с той бани растёт, дней боле десяти. А и не мешает. Ещё дня через три баня будет, тогда и **поброют**»* [8]; *«Знал я, что замуж Матрёна вышла ещё до революции, и сразу в эту избу, где мы жили теперь с ней, и сразу **к печке** (то есть не было в живых ни свекрови, ни старшей **золовки** незамужней, и с первого послебрачного утра Матрёна взялась за хват). Знал, что детей у неё было шестеро и один за другим умирали все очень рано, так*

что двое сразу не жило. Потом была какая-то воспитанница Кира. А муж Матрёны не вернулся с этой войны. **Похоронного** тоже не было. Односельчане, кто был с ним в роте, говорили, что либо в плен он попал, либо погиб, а только тела не нашли. За одиннадцать послевоенных лет решила и Матрёна сама, что он не жив. И хорошо, что думала так. Хоть и был бы теперь он жив — так женат где-нибудь в Бразилии или в Австралии. И деревня Тальново, и язык русский изглаживаются из памяти его...» [7].

Учительський, дещо менторський характер прози О. І. Солженицина зумовлює активне використання оцінних слів, які допомагають визначити систему соціальних, ідеологічних, етичних, естетичних поглядів персонажів творів та образу автора. Значущою є сама сфера оцінної номінації: інтелектуальні здібності людини, її освіта; мовлення як прояв внутрішнього світу персонажа; його зовнішність, фізичний і психічний стан; поведінка, у якій виявляються відношення до праці, власності, оточуючих людей, світу. Звернемось до контексту: «— *Здесь, ребята, закон — тайга. Но люди и здесь живут. В лагере вот кто поддыхает: кто миски лижет, кто на санчатах надеется да кто к кому ходит стучать*» [8].

Аналіз творів засвідчує переважання лексики з негативною оцінкою: *гад, недотыка хренова, черт в бухгалтерии, истощенный желудок, дерьмо, кондей с выводом, зло отвести на ком, зацапать* тощо. Численність негативно забарвленої емотивної лексики, на нашу думку, зумовлено критичним ставленням автора та його персонажів до дійсності, досить часто воно доходить до самоіронії та сарказму. Наприклад, у повісті «Один день Ивана Денисовича», необхідність виживання в нелюдських умовах зони веде до використання в монологічному мовленні Шухова, від якого ведеться оповідь, багато лексико-фразеологічних одиниць з негативною оцінкою: *уперли, увели, вкалывай, воруют, поддыхай, показуха, косанутъ, подстрельнунтъ*. У контексті: «*Испыток не убыток, не попробоватъ ли в санчати косанутъ, от работы на денёк освободиться? Ну прямо всё тело разнимает*» [8]. Автор детально описує страшне життя головного персонажа: «*Шухов никогда не просыпал подвёма, всегда вставал по нему — до развода было часа полтора времени своего, не казённого, и кто знает лагерную жизнь, всегда может подработать: шить кому-нибудь из старой подкладки чехол на рукавички; богатому бригаднику подать сухие валенки прямо на койку, чтоб ему босиком не топтаться вокруг кучи, не выбирать; или пробежатъ по каптёркам, где кому надо услужить, подмести или поднести что-нибудь; или*

идти в столовую собирать миски со столов и сносить их горками в посудомойку — тоже накормят» [8]. Мірний темп мовлення лише посилює загальну негативну емоційність контексту.

Слова з позитивною емоційною оцінкою зустрічаються досить рідко (*восторженный, большое счастье, заячья радость, сытость*), що є зрозумілим: умови життя персонажа, його турботи про виживання кожного дня не сприяють веселошам і радості. У контексті: «*Одна радость в баланде бывает, что горяча, но Шухову досталась теперь совсем холодная. Однако он стал есть её так же медленно, **внимчиво**. Уж тут хоть крыша гори — спешить не надо. Не считая сна, лагерник живёт для себя только утром десять минут за завтраком, да за обедом пять, да пять за ужином*» [8].

В оповіданні «Матренин двор» емотивна лексика з позитивною оцінкою використовується під час опису головної героїні, місця дії: «*И не столам конторским кланяясь, а лесным кустам, да наломавши спину ношей, в избу возвращалась Матрёна уже просветлённая, всем довольная, со своей **доброй улыбкой**; Милей этого места мне не приглянулось во всей деревне; две-три ивы, избушка перекошобоченная, а по пруду плавали утки, и выходили на берег гуси, **отряхиваясь***» [7]. Головна героїня оповідання оцінюється автором високо: «*Все мы жили рядом с ней и не поняли, что есть она тот самый праведник, без которого, по пословице, не стоит село. Ни город. Ни вся земля наша*» [7]. Негативна оцінна лексика — у контекстах, де замальовується післявоєнне тяжке життя селян, бюрократизм сільського начальства: «*В ту осень много было у Матрёны **обид**; Притесняют* меня, *Игнатич, — жаловалась она мне после таких **бесплодных проходов**. — Иззаботилась я*» [7].

Емотивний простір текстів представлено двома рівнями — рівнем персонажа / персонажів і рівнем його / їх творця — автора (Л. Бабенко, І. Васильєв):

1) авторська оцінка. Письменник використовує емоційно-оцінні лексеми задля таких цілей:

а) емоційної оцінки персонажів, їхніх характерів як через опис зовнішності, так і через безпосередньої характеристики людських якостей, образу життя: *толстощекий вертухай; гопчик-хлопчик; бригадира лицо рябое*. У контексті: «*Он улыбнулся простодушно, показывая недостаток зубов, прорезанных цингой в Усть-Ижме в сорок третьем году, когда он доходил*» [8]; «*Здесь не было младших — тех почти детей, но и столпившиеся старшекурсники были ещё*

в том незакоренелом, послушном возрасте, когда людей так легко повернуть на всё хорошее. Это светилось сейчас» [6]; «А они не могли бы назвать, что́ они видели в ней, просто по свойству юности любили всё непритворное: на лице её никому не трудно было прочесть, что она думает именно то, что говорит. И ещё особенно узнали и полюбили её за эти месяцы на стройке, где она провела и свой отпуск, куда приходила не в праздничных костюмах, а только в тёмном и где стеснялась посылать других на работу, куда сама не пошла бы. Она вместе с девочками мела, сгребала, подносила» [6];

б) вираження іронії: «дураков нет»; «прямо на пол кости плевать считается неаккуратно»; «миски отштукатурит дочиста»; «вскочил парень молодой, кровь свежая»; «кричит, слюной брызгает»; «И всё равно не слышит, обалдуй, спина еловая, на тебе, толкнул поднос. Плесь, плесь! Рукой его свободной — по шее, по шее! Правильно!» [8];

в) впливу на читача (вираження авторської позиції). Це авторська інтерпретація тексту: прямі та переносні позитивні або негативні оцінки, наявні в тексті, сигналізують читачеві про авторську позицію щодо персонажа або події: «*рассказывает без жалости, как не об себе*»; «... *кто работу крепко тянет, тот над соседями вроде бригадира становится*»; «*Он теленок ласковый — ко всем мужикам ластится. А уж и хитрость у него: посылки свои в одиночку ест*» [8].

Зауважимо, що О.І.Солженицин не дуже часто використовує емоційно-оцінні лексеми для оцінювання емоційного стану персонажів, але описує психофізіологічні прояви емоцій, зокрема:

- звуковий прояв: *промычал, хрипит, буркотел, забранились, загнул*;
- прояв за допомогою дій: *как беспокойные мыши, распекают, выпучил глаза, услужить, поднести, вылизывать миски, сам сумутится и больным нет покою; надзиратель пригребется*; «*Он тихо это сказал, но уж конечно вся та бригада слышала и затаилась: от кого-то вечером кусочек отрезут*» [8];

2) оцінка персонажів:

а) чужі оцінки — персонажі характеризують події, один одного: *недотыка хренова; чушка; обалдуй; спина еловая; погоняют бы их, чертей; красная рожса повара; какой-то черт в бухгалтерии; в инженеры лезет, свиньячья морда; ... а какой начкар дурак, боится, что ему войска не хватит против зек; ... дерьмом бы их кормить*;

«Читали ж вот приказ по баракам — перед надзирателем за пять шагов снимаешь шапку и два шага спустя надешь. Иной надзиратель бредёт, как слепой, ему всё равно, а для других это сласть. Сколько за ту шапку в кондей перетаскали, псы клятые. Нет ужэ, за углом перестойм» [8]; «Матрёна принимала выражение или натянутое, или повышенно-суровое» [7];

б) самооцінка — самоаналіз персонажів, який, насамперед, спрямований на опис власних почуттів (страх, біль, самопочуття, ненависть, переживання, радість тощо): «... было дивно ему сидеть и ничего не делать; вспомнил, как пришел в медсанбат и — недотыка ж хренова — доброй волею в строй вернулся; ... я и перед командиром батальона дрожал, а тут комполка; ... мне тогда двадцать два годика было, теленок; ... я не обману; ... за себя Шухов ничуть не боится» [8]; «... вдруг-таки дали мне местечко — Высокое Поле. От одного названия веселела душа; Мне дороже была эта улыбка её круглового лица, которую, заработав наконец на фотоаппарат, я тщетно пытался уловить» [7].

Схематично емотивний простір текстів малої прози О.І. Солженицина представлено на рис. 1.

Рис. 1. Емотивний простір текстів малої прози О.І. Солженицина

Досить часто емотивність тексту створюється через використання зниженої оцінної лексики, жаргонізмів (передусім табірного жаргону), діалектизмів, просторіччя: «Звон утих, а за окном всё так же, как и среди ночи, когда Шухов вставал к **параши**, была тьма и тьма, да попадало в окно три жёлтых фонаря: два — на зоне,

один — внутри лагеря» [8]; «... тоже запрятана глубоко, на **шмоне** шапки тоже щупают: **однова** надзиратель об иголку накололся, так чуть **Шухову** голову со злости не разбил» [8]; «А в декабре валенки подоспели — **житуха**, умирать не надо» [8]; «Работа — она как палка, конца в ней два: для людей делаешь — качество дай, для начальника делаешь — дай **показуху**. А иначе б давно все **подошли**, дело известное» [8]; «В **летошнем** году заготовили одну солёную морковку — так и прошла баланда на чистой **моркошке** с сентября до июня. А **нонче** — капуста чёрная» [8]; «— **Не уемими, не варёмими** — как **утрафишь?** — но уж встретила меня на ногах, и даже будто удовольствие пробудилось в её глазах оттого, что я вернулся» [7]; «**К ужоткому** значило — к вечеру. Ел я дважды в сутки, как на фронте. Что мог я заказать **к ужоткому?** Всё из того же, **картовь** или суп **картонный**» [7].

Аналіз фактичного матеріалу показує, що головною функцією емотивів у текстах є функція характеристики (персонажа, події, світу). Декількома словами письменник не лише ідентифікує предмет мовлення, а й висловлює власне ставлення до нього, оцінює його: «Ты хоть видал когда, как твоя баба моет полы, **чушка!**; А ты сколько воды набираешь, **дурак?**; Фетюков к печке пристроился и сует же, **дурак**, валенки к самому огню; Есть же **бездельники** — на стадионе доброй волей наперегонки бегают. Вот так бы их погонять, **чертей**, после целого дня рабочего, со спиной, еще не разогнутой, в рукавицах мокрых, в валенках стоптанных — да по холоду» [8]; «Оттого особенно ей было **тяжело**, что пришли три сестры её, все дружно обругали её **дурой** за то, что горницу отдала, сказали, что **видеть её больше не хотят**, — и ушли» [7].

За допомогою емоційно-оцінної лексики малюються портрети персонажів: «Он не делал ни одного лишнего движения, и кожа лица его тоже без надобности не двигалась, отчего лицо казалось **отлитым навсегда** и не выражало мелких минутных переживаний. **Размазанная улыбка** расстроила бы это лицо, нарушила бы его законченность» [6]; «Вчера такая **весёлая, быстрая, молодая**, сегодня она выглядела **пожилым, больным человеком**» [6].

У текстах творів О.І.Солженицина емотиви також виконують функції впливу (Л.Бабенко) та стимулювання (Н.Арутюнова), тобто через свої оцінки будь-кого або будь-чого персонажі намагаються вплинути на співрозмовника, на його почуття, думки, поведінку: «Ну что заразу всякую собираешь! Губы тебе сифилисом обмечет! Брось!» [8]; «— Василь Фёдорыч! В предстоле передёрнули, гады: было

девятистоток четыре, а стало три только. Кому ж недодать?» [8]; «Нет, погодите! — смиряла Лидия Георгиевна бунтарей. — Я вам этого так не оставляю! Теперь у нас будет большой актовый зал, устроим диспут, я вытащу на трибуну всех, кто сейчас...» [6]; «— Такая идея: машин будет две-три, они перевозить будут, конечно, станки и самое тяжёлое. А всё остальное, друзья, мы вполне можем перетаскать, как муравьи! Ну, сколько тут...? Какое расстояние?» [6].

Дієвим засобом створення емотивності є словотвірний. О. І. Солженицин віртуозно використовує можливості словотвірної системи російської мови для вираження різноманітних емоційних оцінок. Так, письменник активно вживає різноманітні демінутиви: «*Бушлат по поясу он хорошо затянул бечёвочкой*»; «*Шухов с надеждой покосился на его молочно-белую трубочку*»; «... баптист Алёшка, сосед Шухова, чистенький, приумятый, читал свою записную книжку, где у него была переписана половина евангелия»; «... неперегоревший табачок сыпал в одну бумажку»; «Тогда достал хлебушек в белой тряпочке и, держа тряпочку в запазушке, чтобы ни крошка мимо той тряпочки не упала, стал помалу-помалу откусывать и жевать»; «С неделю ходил как именинник, все новенькими каблучками постукивал» [8]; «Маненько и я спокой увидала, Игнатич»; «Когда, бывало, по себе работали, так никакого звука не было, только ой-ой-ойиньки» [7]; «Учительница озиравась, и ей хорошо было видно, как за лето преуспели новые девичьи причёски: где-то ещё мелькали, правда, и короткие косички с цветными бантиками, и скромные проборчики — но уже, о, как много стало этих по виду необхоженных, кой-как брошенных, полустрапанных, а на самом деле очень рассчитанных копнышек» [6]. Морфологічна оцінність, що реалізує позитивну або негативну модальність за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки, є характерною рисою художнього мовлення О. І. Солженицина.

Більшість створених письменником оказіоналізмів (індивідуально-авторських слів) також має емоційно-оцінне забарвлення, наприклад: *рассмеркиваться, лопотно, кружсь, грев, злоупорный, быстрометчив, шажисто, спотычливо, терпельник* тощо. У контекстах: «*Издобить на снегу на голом, чем окна те зашитъ, не было легко*» [8]; «*Но и здесь не нашлось комнаты отдельной, везде было тесно и лопотно*» [7].

Яскраву оцінність та емоційність мають складні слова, утворені О. І. Солженициним за продуктивними словотвірними моделями: *бег-налет, генерал-зуда, поездка-игра, солдат-бегунок, стрелки-*

клешни (іменники); брехливо-нечистый, грозно-счастлив, детски-подушечные, значительно-загадочный, кругло-оттянутый, ладанно-сизый (прикметники); ледяно-любезно, шелковидно, скородышкой, неизъяснимо-чужеродно, слезно-коленно, насмешливо-приветливо (прислівники); горит-дымит, играть-воевать, искать-спрашивать, ходил-прислушивался (дієслова). У контекстах: «Может, кому из деревни, кто побогаче, изба Матрёны и не казалась **доброжилой**, нам же с ней в ту осень и зиму вполне была хороша»; «... в плаче заметил я **холодно-продуманный, искони-заведенный порядок**» [7]. За допомогою okazіоналізмів письменник стисло характеризує персонажів, їхню поведінку, предмети оточуючої дійсності, художній час і простір. Створені автором слова посилюють у смисловому, естетичному та експресивному відношеннях психологічне напруження всього тексту.

Безсумнівно, емотивність залежить від уміння автора користуватися зображувально-виразними засобами мови. Так, емоційно-оцінне значення мають епітети, порівняння, метафори О.І. Солженицина, які використовуються в описах природи й навколишнього середовища, зовнішності й характеру персонажів, їхньої поведінки та життєвої позиції. Емоційно-оцінні тропи, створені автором, експресивні, виразні, з-поміж них:

- епітети: *расплывшаяся морда, оловянные глаза*; «*Степан Григорыч, **гонкий такой да звонкий**, сам смутится*» [8]; «*Так плачи сестёр были **обвинительные плачи** против мужниной родни: не надо было понуждать Матрёну горницу ломать*» [7]; «*И опять, преодолевая немощь и ломоту, оживился и помолодел **ненасытный старик***» [7]; «*... определялась последняя линия его **злонаходчивого забора***»; «*... вся **неблаговидная жирность** которого ещё была припрятана умелыми портными*» [6];
- порівняння: «*Красны, **как кровью залиты**, были глаза*» [7]; «*И только лоб уходил **лысым куполом в лысую просторную маковку***» [7]; «*Лидия Георгиевна повелительным движением приложила щепотку пальцев к груди юноши в красно-коричневой рубашке (у неё получалось это, **как у генерала, когда он вынимает из кармана медаль и уверенно прикалывает солдату**)*» [7]; «*По небу шли белые пуховые облака, **как взбитые***» [6]; «*Вывернув голову, сколько мог, и извернувшись весь так, **будто сами кости у него были гибкие**, зоотехник*

смотрел в большой лист» [6]; «Он взмахнул, как древний полководец, показавший путь войскам. Как первый капитан, наконец-то проложивший верный азимут к Северному полюсу» [6];

- метафори: *«Просторная изба, и особенно лучшая приоконная её часть, была уставлена по табуреткам и лавкам — горшками и кадками с фикусами. Они заполнили одиночество хозяйки безмолвной, но живой толпой» [7]; «Весь лоб его сложился в одни морщинки — мелкие и все горизонтальные» [6]; «Было всё так же темно в небе, с которого лагерные фонари сознали звёзды» [8].*

Емотивність досягається за допомогою загальної образності тексту, образного вживання лексем: емоційно-оцінні слова стають компонентами метафор і порівнянь.

Використання різноманітних стилістичних фігур (риторичних питань і риторичних окликів, повторювань, парцельованих конструкцій, контрасту тощо) посилює емотивність тексту:

- риторичні оклики та питання: *«Рядом с Шуховым Алёшка смотрит на солнце и радуется, улыбка на губы сошла. Щёки вваленные, на пайке сидит, нигде не подрабывает — чему рад?»; «Чего в парикмахерской зря в очереди сидеть?» [8]; «Тёплый зяблого разве когда поймёт?» [8]; «— О-о! Он там большой человек! Он давно говорил: у него там дружки-и! А ты думаешь — он мог бы помочь? — с минутной надеждой спросил Фёдор Михеевич» [6];*
- парцельовані конструкції: *«От работы лошади дохнут. Это понимают надо. Ухайдакался бы сам на каменной кладке — небось бы тихо сидел» [8]; «В санчасти, как всегда, до того было чисто в коридоре, что страшно ступать по полу. И стены крашены эмалевой белой краской. И белая вся мебель» [8];*
- лексичне повторювання: *«Потом Шухов снял шапку с бритой головы — как ни холодно, но не мог он себя допустить есть в шапке — и, взмучивая отстоявшуюся баланду, быстро проверил, что там попало в миску. Попало так, среднее» [8]; «Мороз жсал. Мороз едкой мглицей больно охватил Шухова, вынудил его закашляться. В морозе было двадцать семь, в Шухове тридцать семь. Теперь кто кого» [8];*
- контраст: *«Одна радость в баланде бывает, что горяча, но Шухову досталась теперь совсем холодная» [8]; «Уж тут хоть*

крыша гори — спешить не надо. Не считая сна, лагерник живёт для себя только утром десять минут за завтраком, да за обедом пять, да пять за ужином» [8]; «После проверки посчитает доктор больным — освободит, а здоровым — отказчик, и в БУР. Сходи уж лучше за зону» [8]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, емотивність у текстовому просторі художніх творів О. І. Солженицина є однією з головних стилістичних рис поетики автора. Емоційно-оцінні засоби — це провідні компоненти у психологічній, поведінковій, мовленнєвій характеристиці персонажів творів, у створенні художньої реальності, у якій відбуваються події, а також у відтворенні авторської позиції, що репрезентує письменницький світогляд. Добір цих засобів визначається сюжетно-тематичним змістом твору, задумом автору, лінгвостилістичною системою тексту, продукує змістовно-концептуальну та підтекстову інформативність твору.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо емотіологічний аналіз художньої картини світу О. І. Солженицина, що дозволить детально схарактеризувати її, а також більш точно інтерпретувати твори письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алтынбаева Г. М. Литературная критика А. И. Солженицына: проблемы, жанры, стиль, образ автора : дисс. канд. филологических наук: 10.01.01. Саратов, 2007. 229 с.
2. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни языка. *Проблемы структурной лингвистики*. 1982. Москва, 1994. С. 34–67.
3. Казарин Ю. В. Филологический анализ поэтического текста : учебник для вузов. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. 432 с.
4. Коллингвуд Р. Д. Принципы искусства / ред. Е. И. Стафьева; пер. А. Г. Ракин. Москва : Языки русской культуры, 1999. 326 с. (Язык. Семиотика. Культура). URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=211237> (дата звернення: 28.05.2021).
5. Симашко Т. В. Средства репрезентации наглядно-чувственного образа в научной речи. *Образ мира и мир образов* : монография / Т. В. Симашко, Н. В. Осколкова, С. А. Цапенко и др.; Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Архангельск, 2009. С. 107–127.

6. Солженицын А. И. Для пользы дела. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=248457&p=50> (дата звернения: 28.05.2021).
7. Солженицын А. И. Матренин двор. URL: https://librebook.me/matrenin_dvor (дата звернения: 28.05.2021).
8. Солженицын А. И. Один день Ивана Денисовича. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=25459&p=1> (дата звернения: 28.05.2021).
9. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1987. 191 с.
10. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : монография. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Altynbayeva G. M. Literaturnaya kritika A. I. Solzhenitsyna: problemy, zhanry, stil', obraz avtora [Literary criticism of A. I. Solzhenitsyn: problems, genres, style, image of the author]: dyss. kand. filyolohycheskykh n.: 10.01.01. Saratov, 2007. 229 s. [in Russian]
2. Arutyunova N. D. Aksiologiya v mekhanizmax zhizni yazyka [Axiology in the mechanisms of language life]: *Problemy strukturnoy lingvistiki*. 1982. Moskva, 1994. S. 34–67. [in Russian]
3. Kazarin Yu. V. Filologicheskii analiz poeticheskogo teksta [Philological analysis of the poetic text]: *uchebnik dlya vuzov*. Moskva: Akademicheskii Proekt; Ekaterinburh: Delovaia knyha, 2004. 432 s. [in Russian]
4. Kollingvud R. D. Printsipy iskusstva [Principles of art] / red. Ye. I. Staf'yeva; per. A. G. Rakin. Moskva: YAzyki russkoy kul'tury, 1999. 326 s. (YAzyk. Semiotika. Kul'tura). URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=211237> (accessed 28 May 2021). [in Russian]
5. Simashko T. V. Sredstva reprezentatsii naglyadno-chuvstvennogo obraza v nauchnoy rechi [Means of representing the flaky-sensual image in scientific speech]. *Obraz mira i mir obrazov: monografiya* / T. V. Simashko, N. V. Oskolkova, S. A. Tsapenko i dr.; Pomorskiy gos. un-t im. M. V. Lomonosova. Arkhangel'sk, 2009. S. 107–127. [in Russian]

6. Solzhenitsyn A. I. Dlya pol'zy dela [For the benefit of the cause]. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=248457&p=50> (accessed 28 May 2021). [in Russian]
7. Solzhenitsyn A. I. Matrenin dvor [Matrena's Yard]. URL: https://librebook.me/matrenin_dvor (accessed 28 May 2021). [in Russian]
8. Solzhenitsyn A. I. Odin den' Ivana Denisovicha [One day of Ivan Denisovich]. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=25459&p=1> (accessed 28 May 2021). [in Russian]
9. Shakhovskiy V. I. Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka [Categorization of emotions in the lexical-semantic system of the language]. Voronezh: Yzd-vo Voronezhskoho hos. un-ta. 1987. 191 s. [in Russian]
10. Shakhovskiy V. I. Lingvisticheskaya teoriya emotsiy [Linguistic theory of emotions]: monohrafiya. Moskva: Hnozy, 2008. 416 s. [in Russian]